

ГУМАНІЗАЦІЯ І ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37:93(477)(075.8)

Л. М. Потапюк, к. пед. н., доц.

ЖІНОЧИЙ РУХ ТА ОСВІТА НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто проблему національного відродження України, проаналізовано історико-педагогічні джерела становлення і розвитку педагогічних поглядів західноукраїнських діячів; виявлено основні історичні причини, передумови та обставини здійснення просвітницької діяльності на західноукраїнських землях; зокрема, акцентовано увагу на ролі жіночого руху на теренах Галичини.

Вступ

Постановка наукової проблеми та її значення

Перманентна актуальність теми обумовлена сучасними завданнями національного відродження України, що передбачає психолого-педагогічне осмислення історичної пам'яті нації. Саме система шкільництва і стан освіти виступають чинником і водночас джерелом націотворення та буття нації.

Жіночий рух України не є абсолютно новим соціальним явищем в українському соціумі. Правильніше було б говорити про його відродження. Українське суспільство має історичний досвід існування жіночого руху другої половини XIX—початку XX століття.

У 1860-ті роки жіночий рух набув у Європі неабиякого розмаху. Поштовх йому дала «весна народів» (1848 р.), яка змела «святую старовину» (в Росії її уособленням були дворянські гнізда), відкривши шлях до економічних відносин на засадах конкуренції. Революційна хвиля, що прокотилася Європою у 1848—1849 роках, започаткувала новий етап модернізації імперії. Сьогодні, на етапі його сучасного становлення, в умовах пошуку об'єднаної ідеї та формування ідеології надзвичайно важливим є знання історичних уроків жіночого руху першої хвилі, усвідомлення традицій самого руху, без яких розвиток сучасного етапу не має перспективи. А, отже, актуальність обраної проблеми не викликає жодних сумнівів і її аналіз є перспективним напрямом подальших історико-педагогічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У цій сфері наукового пошуку найвагомішими є історичні дослідження ідеології та суспільної практики українського жіночого руху загалом і західних земель України зокрема, здійснені вітчизняними науковцями (І. Волкова, О. Гнатчук, І. Дейнека, М. Дядюк, О. Маланчук-Рибак, Б. Савчук, Л. Смоляр) та представниками української діаспори (М. Богачевська-Хом'як, Л. Бурачинська, О. Охримович-Залізняк, І. Павликовська). Внесок жінок Східної Галичини у розвиток національного шкільництва викладений в історико-педагогічному дослідженні С. Івах. Предметом окремих педагогічних студій (Г. Груць, О. Джус, І. Зайченко, Н. Кирста, Є. Коваленко, Л. Новашівська, О. Палійчук, О. Проскура, І. Стражнікова) стали видатні жіночі постаті національної історії та культури, діяльність і творча спадщина яких були тісно пов'язані з жіночим рухом на західноукраїнських землях. Роль жінки як наставниці шкільної молоді у справі навчання і формування її життєвої позиції відображено у працях О. Пенішкевич, І. Петрюк, Л. Кобилянської.

Метою статті є постановка і розкриття проблеми становлення та розвитку жіночого руху й освіти на західноукраїнських землях, її взаємозв'язок з розвитком суспільства, характеристика просвітницької діяльності жіночих організацій різного спрямування та визначення головних пере-

думов здійснення цієї діяльності.

Основний текст

Жіночий рух України другої половини ХІХ—початку ХХ ст. розвивався значною мірою під впливом загальноєвропейського, однак мав ще й свої окремі вияви та шляхи розвитку. Перші його прояви спостерігалися на Наддніпрянщині, що входила до складу Російської імперії [1, с. 318].

Рівень освіченості жінок на той час був надзвичайно низьким. Українські селяни потребували просвітництва у сенсі усвідомлення необхідності здобуття освіти, певного фаху. З іншого боку, їхнє важке соціально-економічне становище, матеріально-побутові умови унеможлилювали доступ до освіти. Не сприяла освітньому поступу існуюча система шкільництва. На західноукраїнських землях було близько 4 % українських шкіл і не було жодного українського університету. У Наддніпрянській Україні становище мало чим відрізнялось.

Однак в умовах відсутності власної держави українські об'єднання, товариства заповнили ту нішу, яку б мали виконувати державні інституції. Серед організованого українського жіноцтва, яке працювало у царині просвіти, вирізнялись жіночі об'єднання релігійного спрямування. Зокрема, вагомий внесок в освітньо-культурний поступ українського народу здійснили монахині Чину св. Василія Великого (ЧСВВ), який зародився у Римській імперії [2, с. 66]. Сестри Василянки отримали педагогічно-ідейну спадщину засновника Чину Василія Великого, який важливого значення надавав індивідуальному підходу у навчанні дітей, згідно з яким варто зважати «на вроджені здібності при виборі ремесла». Основний акцент у педагогічній діяльності Сестер Василянок було поставлено на релігійне і національне виховання. Вони дбали, щоб вихованці пізнали усе, що «своє, що рідне, що народне, що святе кожному народолюбцеві» [3, с. 307]. Монахині ЧСВВ засновували захоронки, вселюдні, виділові, фахові школи, учительські семінарії, гімназії, інститути, інтернати, активно займались вихованням українських дітей, поступово залучаючи їх до народних традицій, створюючи сприятливі умови для вивчення виховної мудрості рідного народу.

У 1825 році Сестри Василянки заснували в Словіті перший інститут для дівчат народної школи, куди спочатку приймали дівчат з інших місцевостей, забезпечували їх житлом в інституті при монастирі. Згодом почали приймати і місцевих дівчат. Активну виховну діяльність проводили сестри ЧСВВ у Яворівському монастирі. Вони заснували дівочу школу (1847 р.), учительську семінарію (1906) та інтернат [4, с. 109—111].

У другій половині ХІХ ст. на західноукраїнських землях «емансипацію українського жіноцтва в Галичині започаткувала Наталія Кобринська, заснувавши у Станіславові в 1884 році «Товариство руських женщин», метою якого було залучення інтелегентних жінок до літератури та популяризація нових суспільних ідей [5, с. 125]. Щоправда, дещо раніше з'являлися спорадично українські жіночі гуртки, які мали переважно філантропічний напрям, а їхня діяльність була епізодичною та локальною. Кобринська прагнула надати жіночому рухові дещо елітарний характер, зосередити його працю в літературно-інтелектуальній царині, спрямувати у майбутньому в політичне русло. Ідею Кобринської підтримала Герміна Шухевич, яка створила «Клуб русинок», що ставив за мету «сотворити огнище інтелектуального життя, оживити умисловий рух Русинок, скріпити і піднести у них духа народовецького і розбудити товариске жите...» [6, с. 8].

Водночас найважливішою справою всього життя Кобринської була підготовка видання українського жіночого альманаху «Перший вінок» (1887), який вийшов у світ коштом Наталії Кобринської та Олени Пчілки. ТанDEM двох жінок символізував єдність західних і східних земель, а головне — відображав близькість людей зі спільними цілями. Поява альманаху засвідчила, що літературний світ перестає бути монополюю чоловічим.

Жіноча середня й вища освіта в Галичині, була вкрай незадовільною. Хоча не існувало прямої заборони відвідувати жінкам університетські лекції, однак на це потрібно було кожного разу особливий дозвіл міністра освіти. Практично це було рівнозначно забороні. Щорічно жінки, звертаючись до уряду з проханнями про дозвіл відвідувати університет хоча би в якості вільних слухачок, отримували відмову. Вони були вимушені здобувати вищу освіту за межами Австрії, яка, однак, не давала ніяких прав у цій державі [7].

На початку 1891 р. у середовищі австрійських німкенів, чешок та українок з'явився одностайний рух з вимогою розширення прав жінок на освіту [7, с. 94—97]. Дозволивши їм вступати з 1897 року до університетів лише як надзвичайним слухачкам, [8, с. 20] уряд не подбав про відповідні жіночі середні навчальні заклади. Єдиним виходом зі становища залишалися приватні жіночі се-

редні школи з гімназійними навчальними програмами [9, с. 24—25], які організовувалися, щоб заповнити прогалини між початковою і вищою освітами. Їх випускниці могли вступати до університетів лише після складання іспиту на атестат зрілості в одній із державних гімназій.

Згідно з розпорядженням Міністерства віросповідань та освіти від 11.12.1900 р. було започатковано неповні середні школи — жіночі ліцеї з шестирічним терміном навчання [10, с. 12]. Таким чином, дівчата змогли здобути середню освіту двома шляхами — або у приватних жіночих гімназіях, або у державних середніх школах як приватистки. Зміст освіти в ліцеях за характером наближався до змісту освіти реальних гімназій [8, с. 20]. Навчальний план кожного такого освітнього закладу Крайова Шкільна Рада (КШР) затверджувала окремо, беручи за основу план, затверджений міністерством [10, с. 81—82]. Після випускного іспиту зрілості ліцейні матуристки, на відміну від гімназійних, не мали права вступу до вищих шкіл. Тому часто ліцеї реорганізовували у реальні жіночі гімназії [8, с. 20].

З дозволу КШР 20 червня 1906 року було відкрито першу українську дівочу гімназію класичного типу. Гімназія СС. Василянок проіснувала у Львові до 1939 року і була однією «з найстаріших українських середніх шкіл, що виховала сотні українських дівчат, стимулювала емансипаційні ідеї серед нашого жіноцтва, дала їм підставову освіту й підготовку до високо шкільних студій, прищепила в них глибоку віру, дала матерей, суспільних і професійних працівниць на різних полях нашого життя, в численних збудила нахил до наукової праці, підсилила мистецькі вподобання та ідеї, вказала шлях до праці на літературній ниві, вказала шлях до жертвенної праці для народу дорогою самовідречення...» [11, с. 7—21].

Відповідно до актуальних потреб свого народу і вимог історичного часу українські жіночі релігійні організації засновували та підтримували українські навчальні заклади і здійснювали виховну роботу з дітьми, молоддю, дорослими. Монахині Василянки Словітського монастиря організували приватні підготовчі курси, випускники яких мали змогу складати вступні іспити до гімназій, вчительських семінарій або фахових шкіл.

Після реформи МВО від 14.06.1912 року навчання у жіночих ліцеях розподілялося на нижчий (чотирирічний) і вищий (дворічний) ступені [12, с. 14—28]. Для тих ліцейсток, які бажали продовжувати навчання в університетах, організовували ще дворічні курси з метою підготовки їх до здачі гімназійного іспиту на атестат зрілості. За кількістю жінок у середніх навчальних закладах Галичина займала одне з чільних місць в Австро-Угорщині. У 1912—1913 навчальному році з усіх 4417 учениць австрійських середніх шкіл 3064 (69,4 %) припадало на Галичину [9, с. 25]. Українськими були приватні ліцей «Руського інституту для дівчат» у Перемишлі та реальна гімназія СС. Василянок у Станіславові.

Жіночі організації займалися як культурними, так і економічними справами. Наприклад, Клуб Русинок брав активну участь у крайовій виставі 1894 р., запропонувавши цікавий етнографічний матеріал, збирав кошти на будівництво пам'ятника Т. Шевченкові. У Самборі було створено економічно-добродійне товариство для виробництва церковних риз, яке підтримувало і забезпечувало роботою вдів і сиріт. Жіноче товариство «Городенки» ставило своїм головним завданням підтримку домашнього промислу.

Незважаючи на те, що в Західній Україні державне життя було надто коротким, жінки продовжували гуртуватися в організаційній праці. У 1917 р. в Галичині на основі діючих на той час організацій «Жіноча громада» та «Гурт українських дівчат» створено Союз Українок, який постійно шукав для жіноцтва нові сфери діяльності. Заклики на сторінках преси «Діло», «Новий Час», «Народня Просвіта», на з'їздах і в «обіжниках» Союзу Українок давали відчутні результати.

Головний Відділ Союзу Українок закликав свої філії, гуртки та сфедеровані товариства скерувати планову діяльність на підтримку кооперативного руху, заохочення жінок до членства в українських кооперативах. Протягом двох місяців кожна філія за погодженням з місцевими кооперативними осередками мала скликати жіноче зібрання, на якому зачитати реферат про завдання жінки у розвитку кооперації. Товариства «Просвіта», «Сільський Господар», Союз Українок, враховуючи потреби в сільськогосподарській освіті жіноцтва на селі, організовували куховарські курси. Проводилися також курси взірцевих господинь, крою і шиття, килимарства, вишивок. Для вдосконалення грамотності, пізнання рідного краю функціонували освітньо-виховні курси. Заходами Союзу Українок у Березові Нижньому Коломийського повіту були організовані освітньо-кооперативно-господарські курси, на яких подавалися загальноосвітні, кооперативні та сільськогосподарські відомості. Крім того, зверталася увага на загальне виховання, звички товариського співжиття й «шляхетної співпраці», влаштовувалися товариські зустрічі й чайні вечори.

У 1928 році за почином та допомогою Митрополита Шептицького і гуртка «ідейних одиниць інтелігентного жіноцтва» у Львові засновано товариство українських робітниць «Будучність», яке протягом короткого часу об'єднало навколо себе понад тисячу осіб. При парафіяльних церквах міста створювалися секції товариства, «які вели роботу з прислугою своєї округи, опікувалися нею, дбали про її освіту».

У червні 1934 р. Союз Українок провів у Станіславові жіночий конгрес на честь 50-річчя заснування першого жіночого товариства, в якому взяли участь представниці всього організованого українського жіноцтва з різних країн українського поселення, включаючи США й Канаду. У царині позашкільної освіти Конгрес закликав усі українські жіночі організації активізувати самоосвіту жіноцтва і культурно-освітню діяльність серед жіночого «доросту» в усіх містах і селах; влаштовувати курси для неграмотних, спільні читання, закладати мандрівні бібліотеки й читальні, аматорські гуртки, освітні курси, народні університети; плекати народну традицію «словом і ділом». На Конгресі також обговорювалися проблеми національного виховання, «плекання народнього здоров'я», суспільної опіки, участі жінки в розбудові народного господарства, в розвитку кооперації, у відстоюванні права на «заробіткову» працю [13, с. 14—15].

У 1937 р. на загальному з'їзді Союзу Українок був створений Всесвітній Союз Українок, головою якого обрали представницю українців у польському Сеймі Мілену Рудницьку [5, с. 125—126], яка чітко розуміла, що жіноча участь у громадській науковій та політичній праці вимагає жінок, не міняючи свого власного автономного «Я», брати участь у всіх проявах людського життя. У зв'язку з тим, що на початку ХХ ст. фемінізм ідентифікувався з політичним радикалізмом та сексуальною розкутістю, від нього відсторонювалися навіть найактивніші діячки жіночих організацій. Рудницька натомість була феміністкою, розуміючи, що рано чи пізно у політикові, науковцеві чи громадському діячеві побачать саме «жінку» — крізь призму маскулінних поглядів. Вона співпрацювала з чоловіками як рівна з рівними, без реверансів у бік більшого знання чи практики у мужчин, що так болісно вражали сучасника у листуванні жінок із чоловіками. Її тон у спілкуванні з провідними політиками був дружнім, рівним, без поклоніння [14, с. 125].

Наприкінці 1988 року відбувалися жіночі зібрання, гуртувалися осередки Союзу Українок, проводилися перші акції, спрямовані на відродження національної свідомості, релігійних традицій, народних звичаїв, утвердження в суспільстві національних святинь, духовної культури. Проводилася організаційна діяльність створення осередків по всій Україні. У 1991 році Союз Українок став всеукраїнською організацією [5, с. 126].

Висновки

З огляду на вищезазначене, бачимо, що педагогічно-просвітницька діяльність жінок Західної України була невід'ємною частиною соціально-культурного розвитку українського суспільства, сприяла відродженню національної освіти і педагогічної думки. У кінці ХІХ століття жінки стали активно залучатися до політичних партій, а початок ХХ ст. позначився зростанням чисельності жіночих організацій різного спрямування, головною метою яких була національна просвіта українства і боротьба за національне та соціальне звільнення в ім'я збереження свого народу як нації.

Системне вивчення окресленої проблеми може сприяти подальшому виявленню і ґрунтовнішому аналізу педагогічно вартісних для сьогодення реформаторських підходів. Перспективним напрямом подальшої роботи є поглиблене вивчення педагогічних персоналій, інтерес до яких зростає з кожним роком і які вперше стають об'єктом наукової рефлексії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. пос. / В. П. Кравець. — Тернопіль : Джура, 2005. — 440 с.
2. Кобельська О. М. Педагогічно-просвітницька праця монахинь Василянок та Марійських дружин (кінець ХІХ — перша половина ХХ століття) / О. М. Кобельська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. — 2005. — № 1. — С. 65—70.
3. Резолюції Українського Жіночого Конгресу. — Станіславів, 23—27 червня 1934 року. — 14 с.
4. Др. М. Саломія Цьорох, ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василянок. — Рим, 1964. — 256 с.
5. Пашко А. Жіночий рух в Україні: історичний аспект та сучасний розвиток / А. Пашко // Право України. — № 3. — 2004. — С. 125—127.
6. Малицька К. Про жіночий рух / К. Малицька. — Львів, 1904. Видавництво «Кружка українських дівчат». — 8 с.
7. Кониський О. Просвещеніє в Галицькій Русі (1891 р.) / О. Кониський // Педагогічні погляди : зб. статей / упоряд. : В. Л. Федяєва, Г. В. Білан. — Херсон : Видавництво ХДУ, 2004. — С. 79—99.
8. Курляк І. С. Історико-педагогічні аспекти становлення перших українських ліцеїв / І. С. Курляк // Питання педаго-

гіки середньої і вищої школи. — Львів, 1996. — Вип. 13. — С. 20—23.

9. Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст. : історико-соціологічний аспект / Львівський державний університет імені І. Франка, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України / В. Благий. — Львів, 1999. — 75 с.

10. Bilewicz A. Prywatne średnie, ogólnokształcące szkolnictwo żeńskie w Galicji w latach 1867—1914. Prace Pedagogiczne CXVI. AUW No 1897. — Wrocław : Wydawnictwo uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. — 128 s.

11. Пропам'ятна книга гімназії сестер Василянок у Львові. Український архів. Т. ХХІІ ; гол. ред. Василь Лев. — Нью-Йорк — Париж — Сідней : Наукове товариство ім. Шевченка в Нью Йорку. — 1980. — 334 с.

12. Ярема Я. Жіночі ліцеї та їх реформа / Я. Ярема // Наша школа. — 1912. — № 4—5. — С. 14—28.

13. Чепіль М. Теорія і практика формування національної свідомості дітей та молоді Галичини (друга половина ХІХ ст.) / М. Чепіль. — Дрогобич : Відродження, 2001. — 503 с.

14. Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. — К. : Либідь, 2004. — 328 с.

Рекомендована кафедрою культурології, соціології, психології і педагогіки

Надійшла до редакції 11.10.10
Рекомендована до друку 1.11.10

Потанюк Лілія Миколаївна — доцент кафедри інженерної педагогіки, психології та українознавства.

Луцький національний технічний університет